

der historische theologie weren, meestal trouwens omdat zij zelf niet veel meer dan portiersbekwaamheid hebben en geen gidsen kunnen zijn. Er is echter groote behoefte aan de ware theologische Cicerones, die kunnen rondleiden door de hun toevertrouwde schatten, ik bedoel niet slechts populariseeren („vulgariser", zeggen de franschen, wat voor een hollandsch oor een waarschuwendend bijklank heeft), ook niet de schatten tot het publiek brengen, maar de menschen tot de schatten. „De geschiedenis des Christendoms" bergt er onnoemelijk veel en van de allerbeste. Als wij, theologen, het niet doen of niet kunnen, wie dan?

Leiden.

J. N. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK.

De niet-theoretische voor-oordeelen in de Wetenschap. 1)

Het opsporen van voor-oordeelen in de wetenschappelijke werkzaamheid is een critische taak, welke allereerst een heldere onderscheiding vereischt tusschen noodwendige, de wetenschap eerst mogelijk makende, en niet-noodwendige, de wetenschappelijke werkzaamheid storende, remmende of vertroebelende voor-oordeelen.

De noodzakelijkheid van zulk een onderscheiding wordt unaniem erkend door allen, die het naief-positivistisch standpunt in de wetenschap verlaten hebben.

De moeilijkheid begint echter eerst, wanneer wij ons de vraag stellen, waar de grenslijn tusschen deze tweeërlei soort voor-oordeelen loopt.

Immers bij de beantwoording van deze vraag maakt zich de invloed van een sfeer van noodwendige niet-theoretische voor-oordeelen geldend, t.w. die der wetenschapsbeschouwing.

Dat wij ons hier inderdaad in een kring van noodwendige voor-oordeelen bevinden, kan door hen, die aan de zelfgenoegzaamheid van het theoretisch denken op wetenschappelijk gebied vasthouden, onmogelijk worden toegegeven.

Men kent op dit standpunt slechts één soort legitieme aprioris in de wetenschap, de zgn. zuiver-theoretische, welke de immanente grenzen der wetenschappelijke synthetische kennis-activiteit niet mogen overschrijden.

De opsporing van deze theoretische aprioris wordt dan als een wijsgeerige taak erkend. De wetenschapsleer kan in dit haar wijsgeerig karakter niet anders zijn dan een zelf-reflexie van ons theoretisch bewustzijn op de interne voorwaarden van zijn eigen werkzaamheid.

Kan echter deze zgn. reflecteerende denkwerkzaamheid inderdaad van louter-theoretisch karakter zijn? Laat m.a.w. de innerlijke structuur onzer wetenschappelijke kennis-activiteit een uitschakeling van alle niet-theoretische voor-oordeelen toe, of zijn er integendeel noodwendige aprioris van niet-theoretisch karakter aan te wijzen, welke de wijsbegeerte zelve eerst mogelijk maken?

1) Dit artikel is tegelijk een noodzakelijk, en naar ik hoop strict zakelijk, verweer tegen de wijze, waarop de heer Franken gemeend heeft in de eerste aflevering van het Tijdschrift „Themis" (1938) mijn werk „De Wijsbegeerte der Wets-idee" te mogen aankondigen.

Het is een typisch symptoom van dogmatische bevangenheid, wanneer men weigert den ernst van dit laatste door de wijsbegeerte der wetsidee opgeworpen probleem te erkennen en het met een hooghartig gebaar afwijst.

Men gevoelt zich door deze probleemstelling bedreigd in de grondinstelling van heel zijn wijsgeerig denken, waarover men geen discussie wil toelaten, en reageert op de typische wijze van den dogmatisch geloovigen aanhanger eener wetenschapsbeschouwing niet met theoretische argumenten, maar met verzekeringen en beroep op de autoriteit eener lange wysgeerige traditie.

Deze typisch dogmatische houding tegenover de wijsgeerige grondproblemen, wordt te on-critischer naarmate een denker zich er op beroemt tot de critische richting in de wijsbegeerte te behooren, welke in den grooten Koningsberger haar grondlegger ziet.

In Kant's kenniscritiek begint immers die transcendentale wending in het wijsgeerig denken te komen, welke in de denkende ik-heid het centrum van heel de kennis-activiteit erkent. Kant's transcendentale opvatting van de ikheid die denkt, blijft theoretisch volkomen onbepaald. Heel de ideeënleer van Kant's „Kritik der reinen Vernunft" heeft slechts zin bij aanvaarding van de onzelfgenoegzaamheid van onze theoretische kennisfuncties en de innerlijke afhankelijkheid dezer laatste van een boven-theoretisch centrum van het bestaan, dat Kant den *h o m o n o u m e n o n* noemt.

Dat inderdaad Kant's conceptie van de „practische idee" der zedelijke autonomie als *b o v e n - t h e o r e t i s c h v o o r - o o r d e e l* heel de instelling en opzet van zijn kenniscritiek bepaalt, is reeds door Fichte klaar gezien. Men kan nu wel Kant's en Fichte's „Primat der praktischen Vernunft" in de wijsbegeerte afwijzen, maar men mag de dogmatische bevangenheid van een denkhouding, die weigert een discussie toe te laten over de noodzakelijkheid van niet-theoretische voor-oordeelen in de wetenschap, niet op rekening van een denker van Kant's formaat schuiven.

Wanneer eenmaal de eisch der critische zelfbezinning in de wijsbegeerte gesteld is, laat deze eisch zich niet meer door dogmatische voor-oordeelen op een bepaalde etappe van het critisch onderzoek het zwijgen opleggen.

Het postulaat van de innerlijke zelfgenoegzaamheid van het theoretisch denken is een voor-oordeel van niet-theoretischen aard, dat doctrinair wordt, wanneer het niet als zoodanig onderkend is.

Het niet-theoretisch karakter ervan is door de Wijsbegeerte der Wetsidee aangetoond in een uitvoerige analyse van de reductiemogelijkheden, welke onze kennende ikheid ter handhaving van de grenzen der wetenschappelijke werkzaamheid ten dienste staan.

Wat nimmer uitgeschakeld kan worden is de ik-heid in den zin van centrum of concentratiepunt van alle tijdelijke functies van 's menschen bestaan, het denken inbegrepen. Alle theoretische reductie berust op theoretische analyse en abstractie. Zoowel de kennis-theoretische reductie der kennende ikheid tot een zgn. transcendentaal denksubject (*Kant*) als haar phaenomenologische reductie (*ἐπιπολή*) tot een „absoluut bewustzijn" als residu der methodische „Welt-

vernichtung" (*Husserl*) is in wezen resultaat van deze theoretische analyse.

De theoretische analyse voor-onderstelt echter de volle ik-heid of zelfheid, van welke deze abstractie-werkzaamheid uitgaat. Een theoretische abstractie als het „transcendentiaal denk-subject" of het „phaenomenologisch gereduceerd bewustzijn" heeft als zoodanig geen actualiteit en is dus tot kennistheoretische of phaenomenologische werkzaamheid onbekwaam. De vereenzelviging van het kennend subject met het resultaat van zijn theoretische reducties berust op een apert on-critische denkhouding, welke aan de transcendentale richting van het wijsgeerig denken ontrouw wordt ten gerieve van het dogma der zelfgenoegzaamheid van het theoretisch bewustzijn.

Nu wordt in de kennistheorie sinds Kant wel een scherp onderscheid gemaakt tusschen het zgn. empirisch en het transcendentiaal ik. Het eerste zou zijn het volle, concrete individueele, aan tijd en ruimte gebonden ik, dat als zoodanig weer tot „Gegenstand" der kennis zou kunnen worden gemaakt, en nimmer als „kentheoretisch subject" in aanmerking kan komen.¹⁾

Dit „ik" zou in de theoretische reductie moeten worden uitgeschakeld om het zuiver theoretische „transcendentale ik" over te houden, dat dan als „immanente subjectieve denk-pool" wordt gekarakteriseerd, waartegenover zich heel de werkelijkheid — inbegrepen de concrete denk-handelingen — in de tegenpool van „Gegenstand" bevindt (zoo bv. *Theodor Litt*).

Maar het volle, concrete ik is „in tijd en ruimte" nergens aan te treffen, en de „immanente subjectieve denkpool" kan als theoretische abstractie niet denken!

De ik-heid of zelfheid is slechts daarom totaal, concreet en actueel tevens, omdat zij in den vollen zin des woords het centrum, het concentratiepunt, de alle tijdelijke verscheidenheid transcendeerende wortel der menschelijke existentie is. Het ik drukt zich wel uit in zijn tijdelijke functies — actualiseert zich daarin, zoo men wil —, maar het gaat als existentie-centrum den tijd met alle daarin vervlochten functies te boven. Het blijft met name ook steeds het transcendente voor-onderstelde van alle theoretische abstracties, inbegrepen het zgn. transcendentale denk-subject.

De eisch i.z. uitschakeling van alle niet-theoretische vooroordeelen in het theoretisch denken komt dus neer op een eisch, een norm, welke het volle ik als existentie-centrum zich voor zijn wetenschappelijke werkzaamheid stelt.

Wie aan dezen eisch als *conditio sine qua non* voor ware wetenschap vasthoudt, zal wel willen toegeven, dat het hier een ideaal geldt, dat door den individueelen onderzoeker althans op het terrein der zgn. „geesteswetenschappen" niet volkomen valt te bereiken. Maar hij houdt niettemin staande, dat niet-theoretische vooroordeelen steeds aan de zgn. „algemeengeldigheid" der wetenschappelijke

¹⁾ In Husserl's phaenomenologie correspondeert hiermede de onderscheiding tusschen het concrete, tijd-ruimtelijk ik en het „phaenomenologisch gezuiverd bewustzijn".

oordeelen afbreuk moeten doen, dat zij m.a.w. met het wezenskarakter der wetenschap in strijd moeten worden geacht. Men moet, gelijk men zegt, zich zelf met al zijn niet-theoretische vooroordeelen, ten offer brengen in dienst van de waarheid (*Litt*).

Van welk karakter is echter deze eisch? Hij is zeker niet bloot-theoretisch! In dezen zin van gebod tot offerdienst, is zijn religieuze geaardheid eenvoudig niet te loochenen. Van onze ikheid wordt bij haar wetenschappelijke activiteit immers gevraagd een volledige concentratie op, een volledige overgave aan de theoretische werkzaamheid, een volledig opgaan in het theoretisch zoeken naar Waarheid. Zulk een zelf-verloochening, zulk een zelf-overgave in den religieuzen zin-voelheid des woords, kan slechts zin-vol worden geëischt, wanneer de Waarheid zelve, welke men in de wetenschap zoekt, een absoluut en zelfgenoegzaam karakter heeft. Absoluutheid en zelfgenoegzaamheid zijn echter praedicaten van goddelijke geaardheid, welke aan het creatuurlijke als zoodanig niet kunnen worden toegekend zonder in af-godendienst te vervallen.

Wanneer dus de gezochte waarheid niet inderdaad de volle en absolute Waarheid, doch slechts een zgn. bloot-theoretische waarheid is, dan is de religieuze eisch van offerdienst onzer ikheid aan zulk een theoretische abstractie zelve van af-godisch karakter.

Er schuilt intusschen in de verabsoluteering van een vermeend „bloot-theoretische waarheid” een soortgelijk oncritisch dogmatisme als in die van een vermeend „bloot-theoretisch transcendentiaal denksubject”.

De beperking der waarheid tot het „zuiver theoretische” bevat nl. een aperte relativeering der waarheid, welke zichzelf in scepticisme zou moeten ontbinden, wanneer zij zich niet op een, aanden denker in dit haar karakter verborgen, boven-theoretische, inderdaad absolute waarheidsconceptie baseerde.

Deze boven-theoretische waarheidsconceptie is vervat in het niet-theoretisch vooroordeel: de „theoretische waarheid” heeft haar grond in zichzelf; zij is de absolute, de volle Waarheid.

Zoo staat en valt het dogma i.z. de interne zelfgenoegzaamheid van het theoretisch denken dus met twee niet-theoretische vooroordeelen van religieus karakter, welke onverbrekkelijk met elkander samenhangen, t.w.: 1° ik behoor mijzelf in mijn wetenschappelijke werkzaamheid te reduceeren tot een zgn. zuiver theoretisch denksubject en 2° de zgn. zuiver-theoretische waarheid, welke alleen op de wetenschap is betrokken, is als zoodanig de volle, absolute, haar grond in zichzelf vindende Waarheid.

Dogmatisch, de innerlijke wetenschappelijke werkzaamheid vertroebelend, storend en remmend worden deze niet-theoretische vooroordeelen, wanneer zij — in strijd met de waarheid — tot zuivertheoretische worden geproclameerd, en den in haar bevangen denker tot een religieuze onverdraagzaamheid in zijn wetenschappelijke werkzaamheid voeren, welke met den aard der wetenschap in aperten strijd is.

Wat wil ik met deze uitspraak zeggen? Uiteraard niet, dat de ware verdraagzaamheid in de wetenschap zou eischen een relativistische

toekenning van gelijk recht aan iedere wetenschapsbeschouwing. Wanneer, gelijk ik trachtte aan te toonen, de wetenschappelijke bewustzijnsinstelling noodwendig in voor-oordeelen van niet-theoretisch, religieus karakter is geworteld, dan brengt reeds de waarheidseisch met zich, dat men voor zijn eigen uitgangspunt volstreckte geldigheid opeischt. Mijn verwijt aan het adres van de dogmatische verdedigers van het postulaat der zelfgenoegzaamheid van het wetenschappelijk denken, betreft dus niet het feit, dat zij hun uitgangspunt tot het alleen ware proclameeren. Het gaat veeleer hierom, dat zij in principieele verwarring van de theoretische werkzaamheid met haar boven-theoretische voor-onderstellingen aan hun religieuze voor-oordeelen een zuiver wetenschappelijk karakter toekennen en diensvolgens allen, die deze voor-oordeelen verwerpen, door een soort schervengerecht buiten het wetenschappelijk erf pogen te sluiten.

Dit dogmatisme wordt dus tot wetenschappelijke tyrannie en misbruikt de historische macht, welke de gemeenschap der op hetzelfde standpunt staande wetenschapsbeoefenaars ontwikkeld heeft, om de aanhangers der Christelijke wetenschapsbeschouwing het z w i j g e n o p t e l e g g e n ! D.w.z. men weigert eenvoudig van de wetenschappelijke resultaten der Christelijke wetenschapsbeoefening kennis te nemen en volstaat met dogmatische verwerping van het boven-theoretisch uitgangspunt dezer laatste¹⁾. Daarentegen zal de critische onderscheiding tusschen het interne wetenschappelijk onderzoek en het noodwendig boven-theoretisch, in religieuze voor-onderstellingen gegronde uitgangspunt, gelijk door de Wijsbegeerte der Wetsidee van meetaf geëischt is, er nimmer toe kunnen leiden het wetenschappelijk karakter van een wijsgeerige theorie te loochenen op den enkelen grond, dat deze laatste in het religieuze voor-oordeel van de zelfgenoegzaamheid der wetenschap is gegrond. Zij voert alleen tot den eisch het verborgen religieus apriori der bestreden theorie bloot te leggen en den invloed van dit alles beheerschend voor-oordeel op het interne wetenschappelijke onderzoek in het licht te stellen.

Dat deze invloed inderdaad een noodwendige, uit de onzelfgenoegzame structuur van het wetenschappelijk denken zelve voortvloeiende is, is door de bedoelde wijsbegeerte eveneens uitvoerig aangetoond. Wijsgeerig denken is onmogelijk zonder dat men aan zijn wijsgeerig onderzoek een idee of grensbegrip ten grondslag legt i.z. de onderlinge verhouding van het logische tot de niet-logische „Gegenstände” van het denken.

De in de mathesis verdedigde logicistische opvatting van getal en ruimte b.v. is ontegenzeggelijk van wijsgeerig karakter maar deze logicistische opvatting is zelve afhankelijk van een wijsgeerige grondidee, waarin de onderlinge verhouding van het theoretisch denken tot zijn mathematischen „Gegenstand” subjectief aprioristisch is bepaald. En de inhoud der grondidee kan het theoretisch denken niet uit zichzelf putten, daar de eerste de grenzen van het theoretische apert overschrijdt. Want het strikt theoretisch denken kan uit zichzelf

¹⁾ Wat uiteraard heel wat gemakkelijker is dan het leveren van een serieuze immanente critiek, die de proef op de som zou leveren, of de criticus inderdaad tegen zijn taak opgewassen is, dan wel of hij het spoor bijster raakt, zoodra hij gedwongen wordt de veilige gedachtenbanen van een bepaalde school-philosophie te verlaten!

de theoretische verscheidenheid tusschen het denken en zijn „Gegenstand” niet overbruggen.

Op dezelfde wijze is Kant's kenniscritiek noodwendig afhankelijk van een wijsgeerige grond-idee, welker inhoud de transcendentiaal-logische grenzen van het denken overschrijdt. De onderlinge verhouding tusschen „verstand” en „zinnelijkheid” b.v. en de mogelijkheid der theoretische synthesis a priori in Kant's zin laat zich zelfs niet wijsgeerig als probleem „stellen”, zonder dat de denkende ikheid in een transcendent-religieuze stellingkeuze het boven-theoretisch uitgangspunt, het zgn. Archimedisch punt heeft vastgesteld, dat „verstand” en „zinnelijkheid” in diepere eenheid en dus onderlinge vergelijkbaarheid brengt.

Maar zij, die Kant's transcendentiaal-idealistisch uitgangspunt verwerpen, moeten er zich voor hoeden, op dezen grond het wetenschappelijk karakter van Kant's kenniscritiek aan te tasten.

Het wetenschappelijk karakter eener theorie mag bij behoorlijk critische onderscheiding tusschen de noodwendige niet-theoretische vooroordeelen en de theoretische oordeelen van niets anders afhankelijk worden gesteld dan van de strikt interne eischen der wetenschappelijke werkzaamheid als zoodanig. En de interne wijsgeerige werkzaamheid kan eerst haar aanvang nemen op den grondslag van een boven-theoretische bepaling van het „Archimedisch punt”, d.i. het uitgangspunt der wijsbegeerte in den strikten zin des woords.

Overal waar een niet-theoretisch vooroordeel als zoodanig voor wetenschappelijk wordt uitgegeven, wordt een aanslag gepleegd op de wetenschap zelve.

Dit geldt niet slechts voor het religieuze grondvooroordeel, maar evenzeer voor de daarin gegronde niet-theoretische vooroordeelen van politieken, socialen of anderen aard. Men herkent zulk een inbreuk van het niet-theoretisch vooroordeel op het interne theoretisch gebied onmiddellijk aan de poging, wezenlijk intern wetenschappelijke problemen door niet-wetenschappelijke machtspreuken uit te schakelen of „op te lossen”. Wanneer — geheel in strijd met zijn karakter — het Christelijk geloof op deze wijze als „deus ex machina” wordt gehanteerd, dan derailleert de aanhanger der Christelijke wetenschapsbeschouwing precies op dezelfde wijze van het wetenschappelijk spoor als de dogmatische aanhanger van het geloof in de zelfgenoegzaamheid der wetenschap. Waar dit reeds in de „Prolegomena” van de „Wijsbegeerte der Wetsidee” uitvoerig en met grooten nadruk is betoogd, is het inderdaad verbijsterend van den Heer Franken in diens bespreking van dit werk ¹⁾ te vernemen, dat deze wijsbegeerte „wetenschappelijk zonder belang” en kennismening van haar „niet loonend” is, omdat zij zich „in alle naïviteit” van meetaf aan de „Gereformeerde theologie” zou hebben gebonden ²⁾.

¹⁾ Vgl. Themis 1938 1e stuk.

²⁾ Als niet-theoloog zou ik bovendien volkomen onbevoegd zijn in den door den heer F. bedoelden zin te „theologiseeren”. De belijdenis van de souvereiniteit Gods en het koningschap van Christus is geen „theologie”, gelijk de heer F. meent, maar behoort tot de rijke geloofsschat van heel de bij de H.S. levende Christenheid aller eeuwen. Dit behoorde de heer F. als theoloog te weten! Eveneens, dat het „Calvinisme” zich niet dekt met „gereformeerde theologie”!

Met precies hetzelfde of liever even weinig recht zou ik de wijsgeerige denkkeelden van den heer Franken „wetenschappelijk zonder belang” kunnen noemen, omdat zij zich dogmatisch hebben gebonden aan de in de dialectische theologie gemaakte scheiding tusschen „natuur” en „genade”. Het enkele feit, dat de heer Franken zich van deze geheel zijn wetenschappelijke instelling bepalende — en reeds daardoor ook de theologische wetenschap te boven gaande — scheiding blijkbaar niet wijsgeerig rekenschap wil geven, is eer een post op zijn debet-, dan op zijn creditzijde. Overigens kon hij reeds uit een oppervlakkige kennismaking met de Wijsbegeerte der Wetsidee weten, dat juist de laatste aan de theologische wetenschap iedere competentie tot a prioristische grondlegging der wijsbegeerte ontzegt: Slechts hem, wien het principieel verschil tusschen Christelijke religie en theologie en tusschen Christelijk dogma en theologische dogmatiek ontgaan is, kan aan de W. d. W. verwijten, dat zij de Gereformeerde theologie aan de wijsbegeerte ten grondslag zou leggen. Als wetenschap berust de theologie immers zelve op wijsgeerige grondslagen en boven-theoretische voor-oordeelen?

's Heeren Franken ban-vonnis is onwetenschappelijk, omdat daarin het transcendentale grondprobleem aller wijsgeerige kennis miskend wordt en daarom een boven-theoretisch voor-oordeel, als het postulaat van de zelfgenoegzaamheid der wetenschap, voor intern criterium der wetenschap wordt uitgegeven. Alleen daaruit laat zich ook verklaren, dat de heer F. in een strict-zakelijke immanente ¹⁾ (en geenszins, gelijk hij abusievelijk meent, transcendente) critiek op de wijsgeerige stelsels van de coryphaeën der humanistische wijsbegeerte, slechts een „alle grenzen te buiten gaande aanmatiging” vermag te zien. ²⁾

De strijd, welke de Wijsbegeerte der Wetsidee tegen dit soort dogmatisme heeft aangebonden, is voor heel de wetenschap, onverschillig het uitgangspunt, dat men daarbij inneemt, een eerezaak! Het wetenschappelijk blazen moet zuiver worden gehouden en mag niet in dienst worden gesteld van geestelijke onderdrukking van andersdenkenden.

PROF. DR. H. DOOYEWEERD.

¹⁾ D.w.z. vanuit het eigen boven-theoretisch voor-oordeel der gecritiseerde denkers geoeffende.

²⁾ Dergelijke affect-uitingen zijn in deze bespreking van mijn boek schering en inslag. Zijn zij niet de beste zelf-weerlegging van een critiek, die zich op „zuiver theoretisch” standpunt heet te stellen?

Hernieuwd belijden van het Apostolicum.

„Waarom is het apostolicum in onzen tijd zoo op den voorgrond gekomen”, vraagt de redactie, terwijl zij de formuleering van deze vraag direct voor beter wil geven.

Laten wij beginnen met ons dit ook in verwondering af te vragen.

Eerst herinneren wij ons even dat de artikelen gegroeid zijn uit een korte formule, welke gebruikt werd bij het onderwijzen der toekomstige doopelingen. Wij begrijpen dan, waarom belangrijke geloofswaarheden, welke wij direct er ingezet zouden hebben, afwezig zijn.

Waarom komen deze gebrekkige artikelen weer op den voorgrond?